

MARGRETHE HALD:

UDHUGNE OLDTIDSSKO

SÆRTRYK AF AARBØGER FOR NORDISK
OLDKYNDIGHED OG HISTORIE. 1963

En Skoe, naar den er halvt opslidt,
kun hædrer lidt.

UDHUGNE OLDTIDSSKO

AF

MARGRETHE HALD

I 1950 har afdøde Konservator ved Nationalmuseet, Peter Linde (1), skrevet en smuk Afhandling om udhugne Sko, hvori Materiale fra Middelalderen behandles, og saavel Illustrationer som Tekst lader forstaa, at det er Luk-susfodtøj for højere og højeste Stand, som bærer Betegnelsen. Det er med udhugne Sko til Kroningsdragt, Erik Menved afbildes paa Gravpladen af Messing i Ringsted Kirke. Det er ogsaa med udhugne Sko, Ridderne træder Dansen paa Ribe Bro for »Erik, Kongen hin unge«, og dermed synes Fe-stens Højde angivet, og Riddernes dertil svarende Elegance slaaet fast. Men var de udhugne Sko nu et Modelune eller en Nyhed for Middelalderens Overklasse? En Mode? Jo, men ingen Nyhed, og næppe heller et Lune, som for altid gik i Glemme. At de udhugne Sko den Dag i Dag nyder stor Yndest, kan enhver forvise sig om ved at kaste et Blik gennem Skotøjshandlerens Rude, og at de ikke var en Nyskabelse, da Folekvisen besang dem, frem-gaar af de Oldtidssko, som Jordfund Tid efter anden har skænket os.

Ved Tørvegravning i Damdorf Mose i Sydslesvig stødte nogle Arbejdere paa en Majdag i Aar 1900 paa et Moselig, og kort efter blev Fundet publi-ceret af Johanne Mestorf, [2] ifølge hvis Beretning Liget var blevet nedlagt ganske nøgent i Tørven. Over det var bredt en Kappe, og ved dets Fødder laa, indhyllet i et Par Bukser, et Læderbælte, to Fodbind og et Par Sko. Og det er Skoene, [3] som i første Række interesserer os her, for det var *ud-hugne* Sko, veludførte, ja, næsten raffinerede. Dog er de primitive for saa vidt, at de tilhører den saakaldte Hudsko-Type. De er fremstillet efter »Eet-stykke-Principet«, d. v. s. uden særskilt Saal. Kun Hælsliderne skyldes en særlig Tilføjelse, ellers bestaar hver Sko blot af eet Stykke Hud, ja, saa bog-

1. Peter Linde: Udhugne Sko. Fint Fodtøj fra Middelalderen. Danske Museer I, 1950, S. 81 ff. For Henvisningen takker jeg Erik Kjersgaard.

2. Johanne Mestorf: 42 Bericht des Museums vaterlandischer Altertümer, Kiel 1900, S. 10 ff.

3. Tilhører Schleswig-Holsteinische Landesmuseum für Vor-und Frugeschichte, citeres: Landesmuseum. Jeg takker Professor K. Kersten for beredvillig Hjælp ved mine Studier i Museet.

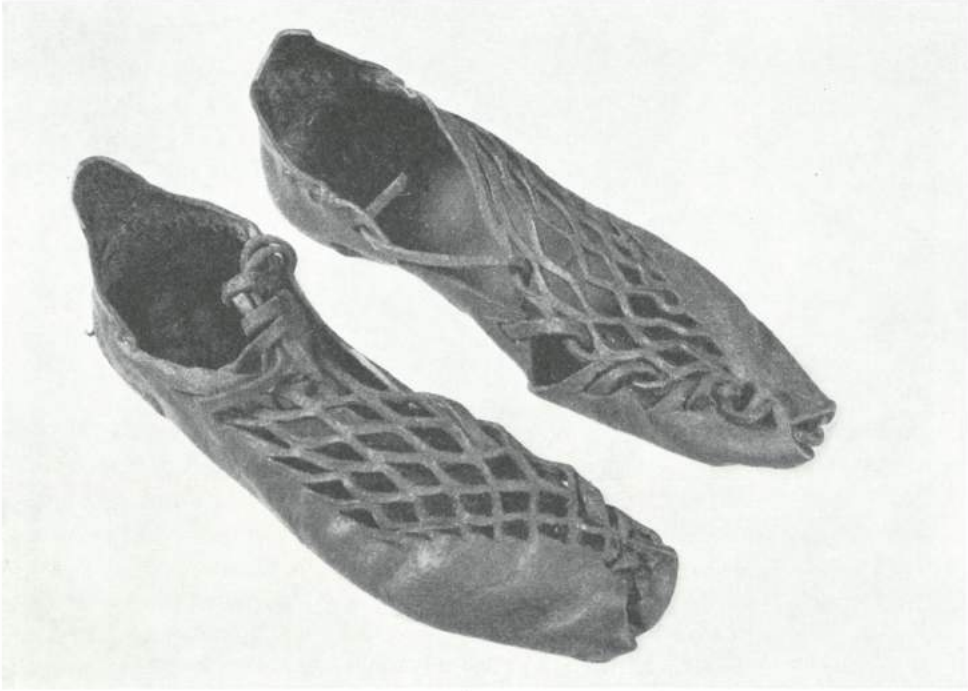


Fig. 1. Sko fra Damdorf Mose. Tilh. Landesmuseum.



Fig. 2. Sko fra Damdorf Mose.



Fig. 3. Hælparti af Sko fra Damdorf Mose.

stavelig talt endda, at Snøreremmen hører med i Helheden. Den fortsættes ca. 65–75 cm ud af Skosnuden, organisk sammenhængende med denne, Fig. 4–5.

Skoen, som er ca. 27 cm lang, lukkes fra Taaen, saaledes at Remmen først er trukket gennem en Slidse ved den ene Kant, derefter gennem et



Fig. 4. Taaparti af Sko fra Damdorf Mose.

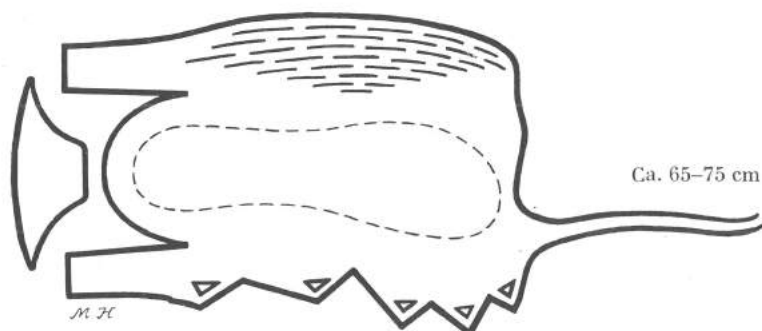


Fig. 5. Diagram for Sko fra Damdorf Mose.

Hul ved den modsatte og saa fremdeles opad de sammenstødende Langsider, som dog ikke mødes i Fodens Akse, men lidt ovre imod Indersiden.

Som det fremgaar af Diagrammet, Fig. 5, udgør trekantede Huller inden i de 5 Takker paa den ene Kant det ene Sæt Snørehuller. Som det andet Sæt tjener den yderste Række af de Slidser, som danner en pyntelig Perforering over Vristpartiet, men af disse er intet af Materialet fjernet. Slidserne er lagt parallelt og med Forskydning sidevis, hvorved der opstaar en Diagonaleffekt. Ved det Træk i modgaaende Retning, som vil fremkomme, naar Skoen kommer i Brug, aabnes Slidserne, og rombelignende Mellemrum opstaar. Dekorationen udgør et trekantet Felt med Toppen udad og Grundlinien mod Vristens Inderside, en Konstruktion, som synes ganske bekvem. Rigtignok er Materialet i dets nuværende Tilstand aldeles stift og ganske uden Bøjelighed, men da det i sin Tid havde naturlig Smidighed,



Fig. 6. Sko fra Buggaun Mose, nær Ballymore, Co. Westmeath, Irland. Tilh. Nationalmuseet i Dublin.

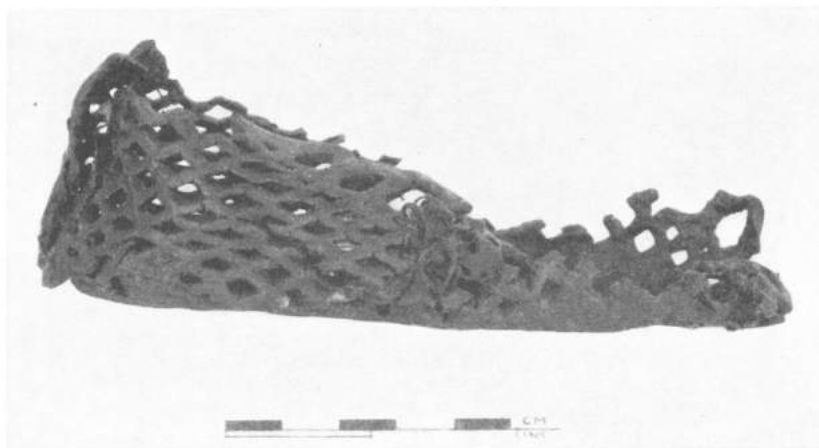


Fig. 7. Romersk Barnesko med udhugget Mønster. Tilh. Museum of London.

maa det ved denne særlige Tildanning have føjet sig endog meget vel efter Vrist og Svang.

Om Hælprietet maa ogsaa siges, at det er meget bevidst udformet. Det afrundede Felt under Hælen er saa stort, at det kan række lidt op om Siderne, og ved Lukning af de to Flige bliver Tilslutningen god. Ogsaa Tilføjelsen af Snippen over Hælen forstærker Indtrykket af den Omhu, der er ofret paa god Formgivning og Forarbejdning.

Skoene virker smalle, næsten for smalle for normale Menneskefødder. I Særdeleshed er Tilstramningen foroven meget snæver og næppe rettet ind for Brug, men Skoene laa jo ogsaa ved Siden af den døde Fødder.

Med Hensyn til Ornamentiken med de rombeformige Aabninger i Forfodsprietet kender vi foreløbig ikke Paralleler i det danske Materiale, men der findes dog Eksempler af lignende Art i Fund fra andre Omraader, og specielt viser den lille Hudsko, Fig. 6, som er fundet i en irsk Mose, tydeligt Fællesskab i Udsmykningen, idet den over en Del af Forpartiet er gennemskaaret med ensrettede Slidser, en Effekt, som først har virket ved Fodens Pres paa tværs af Snittenes Længderetning.

Om den irske Sko, som tilhører Nationalmuseet i Dublin, har Direktør A. T. Lucas [4] venligst meddelt, at den er fundet i Juli 1858 i Buggaun, Ballymore nær Moate, mange Fod under Overfladen. Der fremkom ingen andre Sager sammen med den, og Fundomstændighederne gav intet Grundlag for en Datering, men i Analogi med andre Skofund, som bød paa rime-

4. A. T. Lucas: »Footwear in Ireland, Louth Archaeological Journal, Vol. XIII, 1956 No. 4., S. 374 og 381. Skoen har No. W 13 og regnes til Type III i anf. Skrift. Jeg takker Dr. Lucas for Fotografiet og Oplysninger i Brev af 11/6 1964.



Fig. 8. Romersk Sko med udhugget Mønster. Tilh. Guildhall Museum.

ligere Betingelser for en Bedømmelse, skønnes at kunne være fra tidlig kristen Tid, maaske mellem 700 og 900 Aar e. Kr.

En betydelig Lighed med Skoene fra Damdorf har ogsaa en Barnesko, Fig. 7, som er optaget af Londons Undergrund. Her er det dog ikke ganske klart, om Skæringen blot har dannet Slidser, der aabnede sig ved Træk under Brugen, eller om Materialet er stanset ud af de rombeformige Mellemrum. Skoen, som ganske tydeligt tilhører Hudsko-Typen, maaler paa Længden $13\frac{1}{2}$ cm, medens Højden ved Hælen andrager 4 cm. Bunden er stærkt slidt, men det bagerste Omraade er dog bevaret saa vidt, at der kan

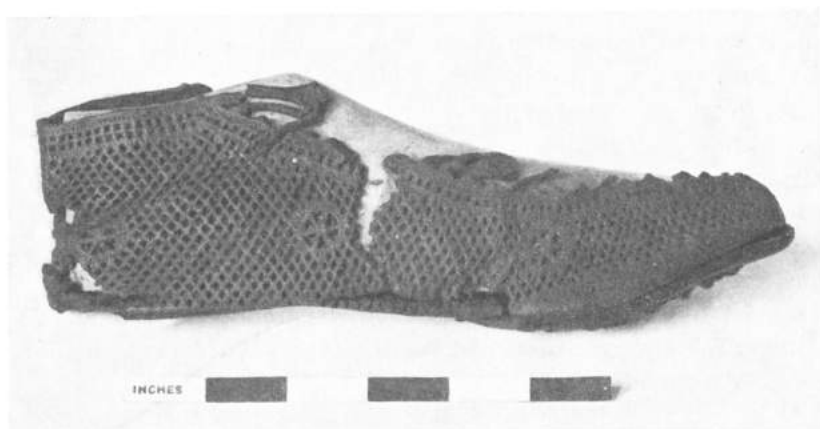


Fig. 9. Romersk Sko med udhugget Mønster. Tilh. Guildhall Museum.

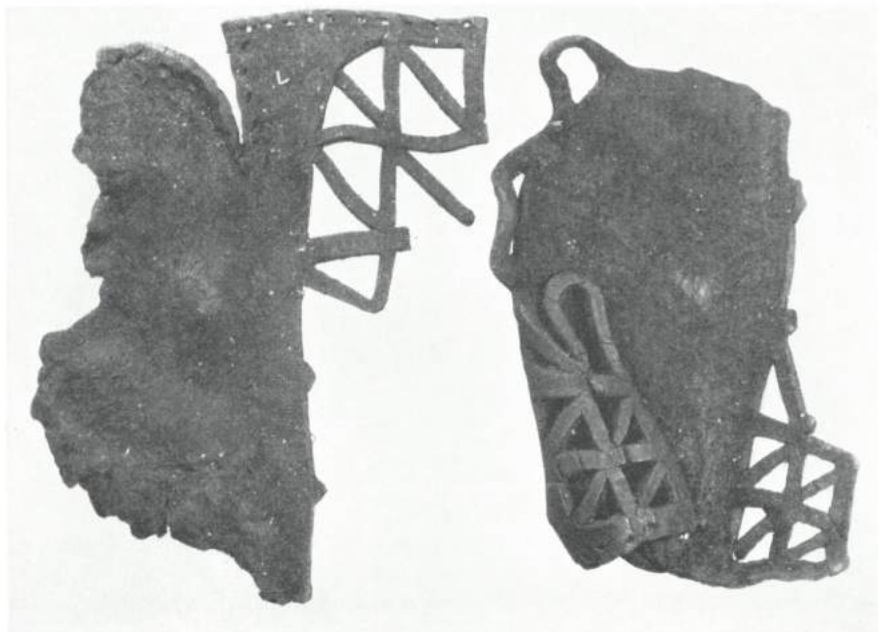


Fig. 10–11. Fragmenter af romerske Sko. Tilh. Guildhall Museum.

erkendes en halvrund Hæludskæring i Lighed med den, Damdorf-Skoenes Hælparti udviser, og Slægtskabet er saaledes ganske evident baade hvad Type og Ornamentik angaar.

Barneskoen hører til en Samling Sko og Skofragmenter, som findes paa Musum of London, hvorfra man venligst i Brev af 11/6. 64 har sendt mig følgende Udtalelse: »Many of our Roman fragments were excavated at a period in the 19th century when the importance of exact data was not yet realised. It was sufficient that they were Roman, and that they had come from London, and no attempt was made to ascertain, by stratification or otherwise, to which period of the Roman occupation they belonged«.

Det omhandlede Materiale er imidlertid saa omfattende, at ogsaa Guildhall Museum er blevet forsynet med en god Del, hvoriblandt de to smukt bevarede Sko og tre Fragmenter hører, som her vises ved Fig. 8–12. At de tre sidste Stykker er Dele af Hudsko ses umiddelbart. De har alle en bevaret Kant fra en Hælsøm med Stikhuller efter en Syning. Paa Fig. 10 ses endvidere det halve af et rundt Hæludsnit, svarende til Damdorf-Skoenes, og i Sammenfoldningen nederst til højre paa Fig. 12 spores en tilsvarende Foreteelse. Materialet er ret robust, navnlig i Fig. 10 og 11.

Ved de to næsten helt bevarede Sko, Fig. 8 og 9, bemærkes straks, at de er væsentlig mere udviklede end Damdorf-Skoene, idet de har særskilt

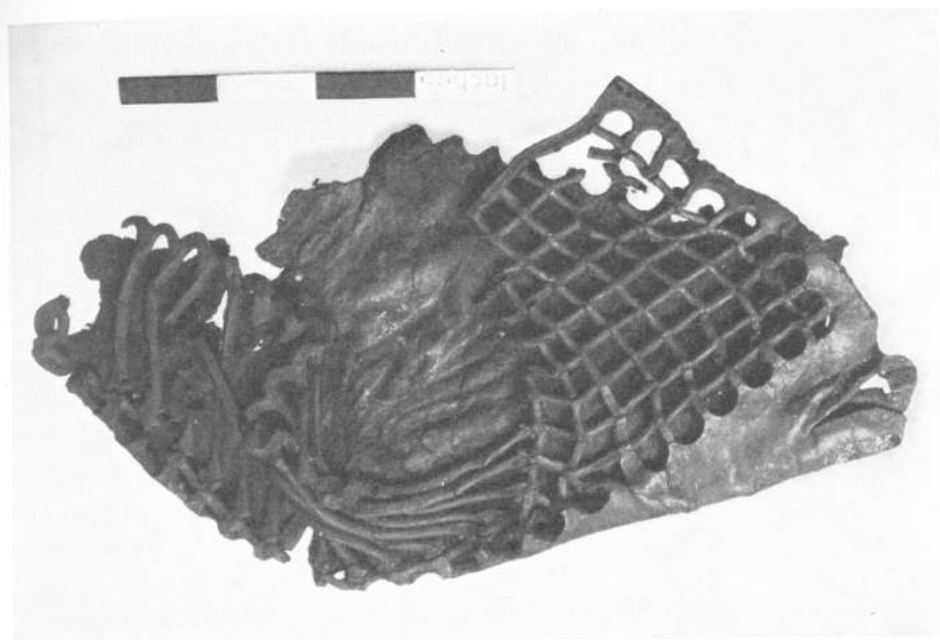


Fig. 12. Fragment af romersk Sko. Tilh. Guildhall Museum.

Saal, men ikke desto mindre frembyder de betydelig Interesse paa Grund af Ornamentiken. Udførelsen er perfekt, ja, næsten overperfekt, og Perforeringen gør Indtryk af at være hugget ud med et skarpt Redskab, et Stempel e. l. Her kan i hvert Fald ikke herske Tvivl om, at Materialet er fjernet af Ruderne. Til disse Prydelser finder vi Paralleler i nogle Læderfragmenter, Fig. 13 og 14, som stammer fra den romerske Soldaterlejr i Vindonissa i Schweiz. A. Gansser-Burckhardt, [5] som har publiceret Lædersagerne derfra, kalder Motivet for »Rädchengitter«, og naar vi sammenligner dette med Mønstrene i de i London fundne Eksemplarer, genfinder vi Hjulmotivet i finere eller grovere Udførelse i de fire Tilfælde.

Paa Fig. 8 er det udbredt over praktisk talt hele Fladen, og paa Fig. 9 optræder »Hjulet« som selvstændigt Ornament paa en Bund af smaa topstillede, rombiske Udhugninger. Paa Fragmentet Fig. 10 er det ogsaa kendeligt og ligeledes paa Fig. 11, om end i beskadiget Tilstand. Om de Guildhall Museet tilhørende Stykker meddeles, at de formodes at tilhøre 1. eller 2. Aarh. e. Kr., men for Vindonissa-Fragmenterne er Dateringen noget mere præcis, idet Lejren som Helhed sættes til Tiden fra Aar 15 e. Kr. til Aar 100. [6]

5. August Gansser-Burckhardt: Das Leder und seine Verarbeitung im römischen Legionslager Vindonissa. Basel 1942, S. 114. Fig. 89 og 90.

6. A. Gansser Burckhardt siger i anf. Skr. S. 5: Der riesige Schutthügel birgt die

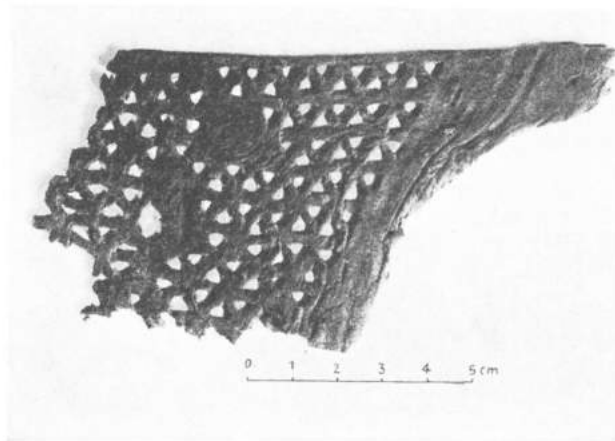


Fig. 13. Læderfragment fra Vindonissa. e. Gansser-Burckhardt.

I denne Forbindelse kan det maaske være værd at rette Opmærksomheden mod en i Panopolis ved Akmim i Øvre Ægypten fundet Sko, [7] selv om den er af ret speciel Beskaffenhed, kun ca. 10 cm lang og 2 cm bred, for lille til at være til praktisk Brug for et voksent Menneske og for stor som Dukkesko, mener Udgifveren, som anser den for en Slags Modelsko eller



Fig. 14. Læderfragment fra Vindonissa. e. Gansser-Burckhardt.

et Symbol for en Skomagers Fag. Men hvordan nu dette end forholder sig, saa har Skoen, som det fremgaar af Billedet Fig. 15, skaarne Slidser, der er udvidet til rombeformede Aabninger. En virkelig Sko af denne Art er ikke fundet i Panopolis, men derimod et fint Læderstykke iskaaret Slidser i parallele Rækker med Forskydninger, saaledes som det er vist ved Fig. 16, en overordentlig enkel Teknik for primitivt Netværk, som hos os ken-

Abfälle des römischen Legionslagers aus der Zeit von 15 bis 100 n. Chr. — Rudolf Laur-Belart: Vindonissa (1935), S. 99 anser det for sandsynligt, at Vindonissa er grundlagt i Kejser Augustus sidste Regeringsaar (d. v. s. mellem Aar 9 og Aar 14 e. Kr.).

7. Heinrich Frauberger: Antike und frühmittelalterliche Fussbekleidungen aus Achmim-Panopolis, Düsseldorf 1896, S. 26, Fig. 34-35.

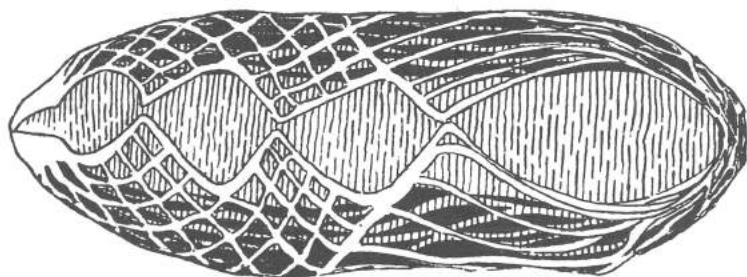


Fig. 15. Sko fra Achmim-Panopolis. e. H. Frauberger.

des i Anvendelse til Godteposer og saakaldte »Jacobsstiger« til Juletræs-pynt.

Desværre kan den ægyptiske Sko ikke dateres ud fra ledsagende Fund, fordi det smukke og interessante Materiale fra Panopolis, en By, som blomstrede gennem et anseeligt Antal Aar, for en stor Del blev oprodet af

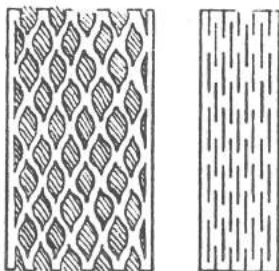


Fig. 16. Diagram for Mønsterskæring i Læder. e. H. Frauberger.

Fellaher, hvorved den oprindelige Sammenhæng i Materialet uhjælpelig gik tabt. [8]

Om Udseendet af brugbare Sko af samme Beskaffenhed som den omhandlede, mener Udgiveren at kunne skønne efter de Skofund, som er gjort i romerske Kasteller. [9]

Men kan det anførte nu begrunde en Datering for Damdorf-Skoene? Vort Sammenligningsmateriale tilhører, som det vil være forstaaet, to forskellige Typer: Saalsko og Hudsko. Til den første hører de to næsten komplette Eksemplarer fra Londons Undergrund, Fig. 8 og 9. De virker stærkt pyn-tede, lette og elegante og gør Indtryk af at være Værkstedsarbejder, rimeligvis i Serieproduktion. Deres Datering til 1. eller 2. Aarh. e. Kr. præcise-res nærmere ved Hjulmotivet, som de har fælles med Vindonissa Fragmenterne, og da »Hjulet« paa den ene Sko optræder sammen med det gennem-

8. Heinrich Frauberger: anf. Skr. S. 1 og 2.

9. H. Frauberger: anf. Skr. S. 26.

brudte Rudemønster, faar vi ogsaa dettes Anvendelse i 1. Aarh. e. Kr. lagt fast. Via Saalskoenes Ornamentik kan vi altsaa tilknytte de øvrige fire i London fundne Fragmenter af Hudskotypen, idet de enten er prydet med Rudemønster eller Dele af Hjulmotivet. Herefter kan Damdorf-Skoene medinddrages som Hudsko med Rudedekoration, og saa vidt jeg ser er der intet, som modsiger deres Datering sammen med hele Gruppen.

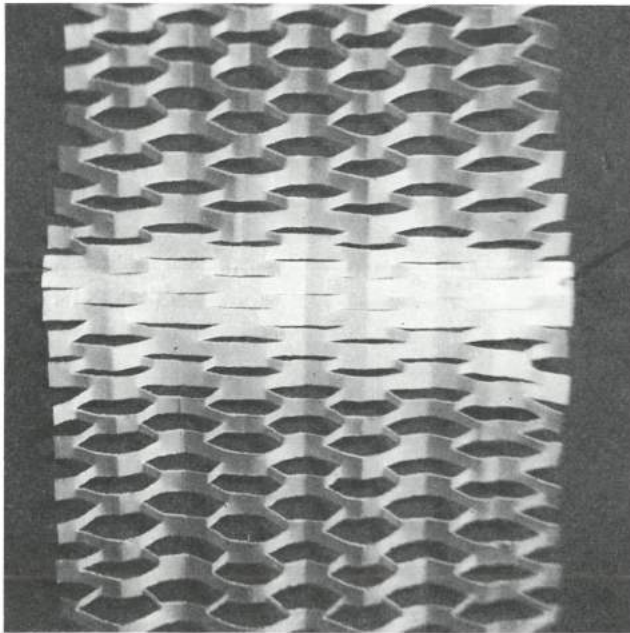


Fig. 17. »Jacobsstige«. Klip i Papir, anvendt i Danmark til Juletræslynt.

Her melder sig naturligt det Spørgsmaal: Er Damdorf-Skoene da at betragte som romerske eller som lokalt Arbejde inspireret af romerske Forbilleder. Besvarelsen er vanskelig. For et umiddelbart Indtryk kunde man maaske anse dem for underlegne i Forhold til Saalskoene, som typologisk set betegner et højere Stade, men dette er uden Betydning her, fordi der, som vi har set, ogsaa hører Hudsko til det romerske Materiale, og Romerne har tilsyneladende til Raadighed haft et højst forskelligartet Sortiment af Fodtøj. Vilde man endelig forsøge at veje Damdorf-Skoenes Kvaliteter imod de her omtalte Saalsko's Egenskaber, bliver det nok et Spørgsmaal, hvilke der kom til at bære Prisen. Damdorf-Skoene har ikke Præg af Seriefremstilling, men de er Eksempler paa det mest gedigne Haandværk. De er skaaret efter en Plan, som krævede baade Form, Dekoration og Lukkemekanisme — den sidste endog af ganske exceptionel Art — tilgodeset under eet, hvilket næppe har fordret mindre Omhu og Omtanke end den Opgave at skabe en Sko med Saal og mere udstrakt Brug af Ornamentik.

Vi maa lade dette Problem hvile og vender tilbage til Tidsbestemmelsen, som maaske aabner videre Perspektiver. Som Enkeltfund betragtet er Damdorffundet ikke daterbart, men den tidligere benyttede Fremgangsmaade at datere dets Textiler ved Hjælp af Dragtstykkerne fra Thorsbjerg Mose i Angel er forsvarlig, fordi der bestaar en udpræget Lighed med Hensyn til Snit mellem de i Thorsbjerg fundne Bukser og Bukserne fra Damdorf Mose. [10] Men desværre er Dateringen for Thorsbjergfundet temmelig rummelig, idet dets mangeartede Indhold ifølge Arkæologernes Udsagn [11] hidrører fra forskellige Nedlægninger fordelt over et Tidsrum spændende fra tidlig Del af 2. Aarh. e. Kr. til tidlig Del af 5. Aarh., altsaa over ca. 300 Aar. [12]

Nu synes det imidlertid berettiget at vende Forholdet om og tage Damdorffundet som Udgangspunkt for en tidsmæssig Placering af Thorsbjerg-Bukserne, thi hvis vi kan datere Damdorf-Skoene sammen med de romerske Sko, som formentlig hovedsagelig er fra 1. Aarh., saa maa de Bukser, hvori Damdorfskoene ved Fremkomsten fandtes indsvøbt, være fra samme Tid, hvilket tyder paa, at Bukserne fra Thorsbjerg maa høre sammen med de tidligste Nedlægninger i Mosen.

MARGRETHE HALD

SOME EARLY OPENWORK SHOES

In 1950 Peter Linde, late *konservator* at the National Museum, published an article on shoes with openwork decoration, in which the material from the Middle Ages was discussed. [1] Both text and illustrations indicate that these were regarded by the author as a luxury footwear for the upper classes. It was with such shoes comprised in his coronation finery that Erik Menved is represented on his memorial brass in Ringsted church. It was also with such shoes that the knights in the folk-ballad set foot on Ribe bridge, danced on the festivities for young king Erik, which at once indicates the importance of the occasion and the corresponding elegance of the knights. But were openwork shoes a passing fashion or a novelty for the medieval upper classes? A fashion? Yes, but no novelty and hardly passing. Their popularity to this very day is shown by the contents of many a shop window, and that they were no novelty when the ballad sang of them is shown by the archaeological finds.

10. Margrethe Hald: *Jernalderens Dragt*, 1962, S. 35 ff. og Fig. 27–36. — *Dragtstudier*, Aarb. 1961, S. 51 ff. og Fig. 15–22.

11. Johannes Brøndsted: *Danmarks Oldtid III*, 1960, S. 229.

12. At inddrage den til Thorsbjergfundet hørende Sko, som C. Engelhardt har publiceret (Thorsbjerg Mosefund, 1863) i Dateringsspørgsmaalet her, kan saaledes ikke hjælpe til en snævrere Datering. Forøvrigt afviger Thorsbjergskoen paa væsentlige Punkter fra Damdorfskoene, men eet Fællestræk bør dog nævnes, nemlig den dybe Indskæring omkring Hælpartiet.

During peat-cutting in Damdorf bog in south Slesvig in May 1900, a party of workmen came upon a corpse, which shortly afterwards was published by Johanne Mestorf[2], according to whom the corpse had been placed naked in the bog. Over it a cloak had been spread, and at its feet, wrapped in a pair of trousers, lay a leather belt, two foot-bindings, and a pair of shoes. It is primarily the shoes[3] which interest us here, as they were openwork shoes and admirably made; yet they were primitive, as they belonged to the "hide-shoe" type. They are made on the one-piece principle, i. e. without separate sole. Only the heel laps are a special addition, the shoe being otherwise a single piece of hide, of which even the lacing strap is an integral part, extending 65–75 cm from the toe, with which it is organically connected.

The shoe, which is ca. 27 cm. long is closed from the toe upwards by passing the strap alternately through slits on one and holes on the other of the two edges to be joined. These meet, not along the shoe's central axis, but somewhat over toward the instep.

As indicated in the diagram, Fig. 5, one set of lacing holes is formed by triangular perforations on the five protruding angles of one edge. The bottom row of the slits ornamenting the instep serve as the other set. These are simple slits and no leather has been cut out. The slits lie parallel and are staggered laterally giving a diagonal effect. The pull which would be exerted when the shoes were in use would expand the slits to rhombic spaces. The decoration forms a triangular field with its apex outward and its base along the instep. The material in its present condition is rigid, but it originally possessed its natural pliability, and must after being furnished with slits have fitted well to instep and arch.

The heel is very deliberately designed. The rounded field below the heel is so large that it can extend a little way up the sides, and when the two flaps are closed the joins are good. The addition of a lap at the top of the heel reinforces the impression given of careful design and execution.

The shoes seem narrow, almost too narrow for normal human feet; in particular the tightness of the lacing on top seems hardly compatible with practical intention – but then the shoes lay *beside* the feet of the deceased.

We have at present no parallel among the Danish finds for the rhombic openings in the forepart of the shoe, but examples of similar kind have been found in other areas. Attention may be drawn in particular to a small leather shoe from an Irish bog, a part of whose forepart is provided with uniformly orientated slits, now seen as rhombic openings because of the transverse pull of the foot.

Dr. A. T. Lucas, Director of the National Museum of Ireland, has kindly informed me that the Irish shoe[4] was found in 1858 in the bog of Buggaun, Ballymore parish, near Moate, many feet below the surface. Nothing was found with it and there were no other circumstances which enabled a dating, but analogy with other finds suggest that it may date from Early Christian times, and perhaps from 700–900 A.D.

A child's shoe recovered by the London Underground bears a considerable likeness to the Damdorf shoes. In this case, however, it is not entirely clear whether the rhombic openings result merely from pull on slits or whether they were punched out. The shoe, which is of hide-shoe type, is 13½ cm. long and

4 cm. high at the heel. The bottom of the shoe is much worn, but is well enough preserved for the semi-circular cutting of the heel to be observed, resembling the Damdorf shoes, and there is thus a clear similarity both in type and ornament between the two finds.

The child's shoe belongs to a collection of shoes and fragments preserved in the London Museum, from which I have received the following information in a letter of 11/6 64: — "Many of our Roman fragments were excavated at a period in the 19th century when the importance of exact data was not yet realised. It was sufficient that they were Roman and that they had come from London, and no attempt was made to ascertain, by stratification or otherwise, to which period of the Roman occupation they belonged".

These London finds are so plentiful that also the Guildhall Museum*) has several, including the two well-preserved shoes and three fragments shown here as Fig. 8—12. It is obvious that the three last are fragments of shoes of hide-shoe type, and all have preserved traces of a sewn join at the heel with perforations from stitching. Fig. 10 also shows half of a round-cut heel corresponding to that of the Damdorf shoes, and traces of the same can be seen in the folded part on the lower right of the shoe in Fig. 12. The material was robust, especially in the shoes of Fig. 10 and 11.

The nearly fully-preserved shoes, Fig. 8 and 9, are more evolved than the Damdorf shoes as they possess a separate sole, but their ornament is nevertheless of considerable interest to us. The execution is admirable, almost to excess, and the openings give the impression of having been punched out with a sharp implement, a stamp for instance. At any rate there is no doubt that the material of the openings has been removed. This ornament finds a parallel in some fragments of leather, Fig. 13 and 14, which come from the Roman military camp at Vindonissa in Switzerland. A. Gansser-Burckhardt, [5] who has published the leathern objects, calls the motive "Rädschengitter". These, together with the London examples, give four specimens of the same pattern, executed with varying degrees of care.

In Fig. 8 the pattern covers almost the entire surface, and in Fig. 9 the "wheel" appears as an independent ornament on a ground of small rhombic openings. The pattern can also be distinguished on Fig. 10, and on Fig. 11, although damaged there. I am informed that the Guildhall pieces probably date from the 1st or 2nd centuries A.D. The dating of the Vindonissa fragments is more precise, as the occupation of the camp as a whole has been dated to 15 B.C. to 100 A.D. [6]

We may in this connection draw attention to a shoe found at Panopolis, near Akmim in Upper Egypt [7], although a unique object, being only 10 cm long and 2 cm. wide — too small to be of practical use for a grown person and too large for a doll. The writer who published it suggested that it might be a sort of model shoe or symbol for the shoemaker's craft. The shoe, as shown by Fig. 15, possesses cut slits that can widen to rhombic openings. No proper shoe of this type was found at Panopolis, but a fine piece of leather with slits in staggered parallel rows was found, as shown in Fig. 16. The technique is a primitive one familiar to us from streamers for Christmas decoration. ("Jakobstiger" in Danish).

*) I bring the London Museum and the Guildhall Museum my best thanks for information and photographs.

Unfortunately the Egyptian shoe cannot be dated by associated finds, as the interesting material from Panopolis, a city which flourished for many centuries, was in the main rooted out by fellahin in such a way that the context of the material was inevitably destroyed.[8]

H. Frauberger was able to arrive at an approximation of the appearance of a serviceable shoe similar to that from Panopolis by comparison with finds from Roman *castella*.

Can the material here presented serve to date the Damdorf shoes? Our comparative material, as has been seen, includes two types — soled shoes and hide-shoes. To the first type belong the two nearly complete specimens from the London Underground, Fig. 8 and 9. They are highly decorated, light, and elegant, and give the impression of being workshop products, perhaps mass-produced. Their dating to the 1st or 2nd century is reinforced by the wheel-motive, which they have in common with the Vindonissa fragments, and as the wheel on one of the shoes appears together with the openwork pattern, that pattern also must have been in use in the 1st century A.D.

A connection with the other London fragments of hide-shoe type can be deduced, as they all bear either openwork or wheel patterns. Finally, the Damdorf shoes can be included as hide-shoes with openwork decoration, and so far as I can see there is nothing to hinder their being dated together with the whole group.

The question naturally arises whether the Damdorf shoes were Roman or local work inspired by Roman models. The question is difficult. Superficially they might be regarded as inferior to the soled shoes, which typologically seen represent a more advanced stage, but this is without significance here, because the Roman material also includes hide-shoes and the Romans presumably had a wide choice of footwear at their disposal. A serious attempt to assess the relative merits of the Damdorf shoes and the soled shoes mentioned here would be no foregone conclusion. The Damdorf shoes do not appear mass-produced, but show the finest craftsmanship. They are cut according to a plan which demanded form, decoration, and closing mechanism — this last of quite exceptional kind — and these, taken together, presuppose just as much care and thought as do the shoes with soles and more extensive ornamentation.

We may allow this question to rest and return to that of dating, which opens possibly wider perspectives. The Damdorf find taken alone is undatable, but it is permissible to date its textiles by comparison with the articles of clothing from Thorsbjerg — a method used before [10] — as the Damdorf trousers bear a close resemblance in cut to those from Thorsbjerg. Unfortunately the dating of Thorsbjerg is rather wide; according to archaeological opinion its diverse contents come from various votive acts ranging in time from the early 2nd to the early 5th centuries. [11] It seems permissible to reverse the process and treat the Damdorf find as the starting point for the dating of the Thorsbjerg trousers, for if we can use the Roman shoes, probably mostly 1st century, to date the Damdorf shoes, then the trousers, in which the shoes were wrapped, must be of the same age, with the result that the trousers must be among the earliest deposits in Thorsbjerg bog.